

Категоріальний базис, як основа формування задач активізації та підтримки розвитку малих підприємств

Вступ. Підвищення інтенсивності трансформаційних процесів, притаманних сучасному періоду розвитку економіки України, висуває нові вимоги до ведення підприємницької діяльності, до самих суб'єктів господарювання, тобто підприємств. Ці вимоги стосуються якостей, що повинні набувати та розвивати у собі сучасні підприємства, а саме: гнучкість, маневреність, мобільність, адаптованість до змін бізнес-середовища. Набуття даних якостей й забезпечує підприємствам можливість розвиватися на стику власних можливостей, інноваційних потреб бізнес-середовища та інтересів і намірів керівників підприємств, тобто осіб, що приймають рішення (ОПР). Представлені якості в найбільш повному обсязі притаманні малим підприємствам, особливо тим, що займаються виробничою діяльністю. Призначення малих виробничих підприємств (МВП) полягає в підвищенні рівня конкурентоспроможності вітчизняного виробника, сприянні стабільності структури доходів підприємства та держави в цілому, обмеженні монополізму великих підприємств, створенні додаткових робочих місць тощо.

Під **розвитком МВП** пропонується розуміти процес переходу підприємства в якісно новий стан, що супроводжується сукупністю кількісних і якісних змін, які проявляються в зміні структури і складу підприємства за рахунок побудови нових й вдосконалення наявних систем взаємовідносин (з партнерами, банками, інститутами інфраструктури, тощо) та накопиченні потенціалу підприємства за рахунок придбання якісно нових властивостей, необхідних для підвищення ефективності функціонування малого підприємства.

Для активізації та підтримки процесу розвитку малих підприємств, необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) виявити чинники, що стримують розвиток МВП;
- 2) проаналізувати об'єкт розвитку (тобто, МВП) з метою виділення категоріального базису, як основи для його розвитку;
- 3) сформулювати задачі активізації та підтримки розвитку МВП.

Розглянемо змістовне наповнення вказаних завдань.

1. Чинники, що стримують розвиток МВП

МВП забезпечують виконання економічної, фінансової, виробничої та соціальної функцій підприємницької діяльності. Ефективність і якісний рівень виконання функцій залежать від стану розвитку малого підприємництва та проблем, що його стримують.

На даний момент існує ціла низка проблем, а саме: неоднозначність трактувань законодавчих актів і положень з підтримки розвитку малих підприємств; нечіткість інформації стосовно шляхів та напрямів їх розвитку, тенденцій, інтересів та потреб бізнес-середовища, практичного використання механізмів, які пропонуються регіональними й місцевими установами і організаціями для сприяння розвитку малого підприємництва; труднощі здійснення лізингових та кредитних відносин та ін. Фрагмент переліку основних чинників, під впливом яких стримується розвиток МВП наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Чинники під впливом яких стримується розвиток МВП

№	Рівень чинників		Вплив на розвиток МВП
1	2		3
1	Макроекономічний рівень		прямий непрямий
	№1	Опис чинника	
	1.1	відсутність чітко сформованої державної політики, системності у сфері підтримки малого підприємництва	непрямий
	1.2	наявність дублювання актів та положень (веде до нагромадження зайвих регулюючих документів)	непрямий
	1.3	відсутність інформації про досягнення в галузях науки і техніки, про розробки вітчизняних та зарубіжних вчених-науковців	непрямий
	1.4	надмірне втручання органів державної влади в діяльність МВП	непрямий
	1.5	наявність інфляційних процесів	прямий
	1.6	жорстке антимонопольне законодавство	непрямий
	1.7	високі відрахування в державний бюджет	прямий
1.8	зростання ваги сфери послуг над виробничою сферою	прямий	

Закінчення табл. 1

1	2		3
2	Мікроекономічний (регіональний та місцевий) рівень		прямий непрямий
	№2	Опис чинника	
	2.1	наявність адміністративних бар'єрів при здійсненні реєстрації, ліцензування, сертифікації, регулювання орендних відносин тощо	прямий
	2.2	відсутність дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки розвитку МВП, що починають/ведуть підприємницьку діяльність	прямий
	2.3	надмірний податковий тиск	прямий
	2.4	недостатній об'єм оборотних коштів	прямий
	2.5	відсутність прямих зв'язків між МВП і діловими колами	непрямий
	2.6	обмеження можливостей використання майна реструктуризованих підприємств	прямий
	2.7	відсутність інформаційної підтримки у питанні механізму отримання допомоги від інститутів інфраструктурного та навчального забезпечень з підтримки розвитку МВП	прямий
	2.8	відсутність інформаційної підтримки щодо сучасних досягнень в галузі високо-технологічного наукомісткого виробництва	прямий
	2.9	складна система звітності	прямий
	2.10	малі обсяги інвестицій	прямий
	2.11	нестача виробничих площ	прямий
	2.12	дефіцит матеріальних ресурсів	прямий
	2.13	недостатньо високий рівень субсидування	прямий
2.14	нерозвиненість системи страхування підприємницьких ризиків	непрямий	
2.15	протекціонізм	непрямий	
3	Нанорівень (підприємець-керівник)		прямий непрямий
	№3	Опис чинника	
	3.1	невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу	непрямий
	3.2	низький рівень підготовленості (кваліфікації, професіоналізму) до ведення інноваційної діяльності	прямий
	3.3	відсутність інтеграції цілей ОПР з цілями підприємства	прямий
	3.4	«ізолюваність» від мети розвитку вітчизняного підприємництва	непрямий

З метою структуризації подання множини чинників, їх було розподілено за рівнями у відповідності до об'єктів впливу:

макрорівень (законодавчо-правова база та науково-технічний прогрес);

мікрорівень (установи та організації з підтримки розвитку малих підприємств, бізнес-середовище, об'єкти взаємодії в особі фінансових інститутів, конкурентів, партнерів та споживачів);

нанорівень (інтереси та потреби ОПП).

Варто зазначити, що з одного боку, в рамках законодавчої бази визначені й прописані процедури, що регулюють правові основи для вирішення багатьох з представлених у табл. 1 проблемних питань. Змістовне навантаження законодавчо-правового забезпечення, багатовекторності його напрямків спрямування свідчать про інтенсивність ведення діяльності (з боку держави, регіону) в розрізі розробки заходів з організації підтримки розвитку вітчизняного малого підприємництва. Разом з цим, проведення аналізу змістовного навантаження законодавства [1] надало підґрунтя для формування гіпотези про неспроможність реалізації пропонованих заходів у зв'язку з відсутністю на рівні МВП відповідного інструментарію з підтримки прийняття рішень щодо розвитку малого підприємства. Необхідною умовою для його розробки є чітке уявлення про об'єкт, для якого він розробляється. Це обумовило необхідність розгляду поняття «МВП» через його категоріальний базис.

2. Аналіз специфіки об'єкта розвитку

Для отримання чіткого уявлення про об'єкт розвитку, в якості якого виступає МВП, було поставлено та вирішено таке завдання: «Визначити категоріальний базис об'єкта розвитку».

Актуальність вирішення даного завдання обумовлюється необхідністю формулювання конкретних задач для активізації та підтримки розвитку МВП під конкретну економічну категорію – категорію «МВП», з урахуванням його специфічних особливостей, а не під узагальнений напрямок підприємницької діяльності – мале підприємництво в цілому.

Категоріальний базис формування уявлення про МВП, як основи для активізації процесу його розвитку, пропонується представити наступним чином (рис. 1).

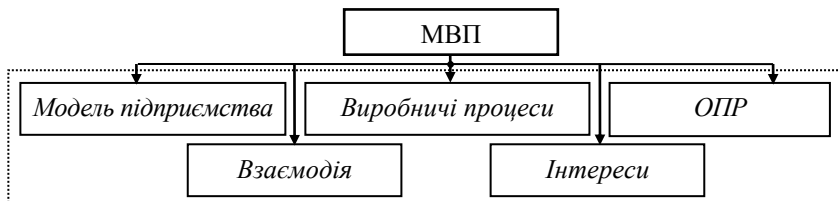

Рис. 1. Категоріальний базис формування уявлення про МВП, як основа для активізації та підтримки його розвитку

Розглянемо, як здійснювалось формування категоріального базису для відображення специфіки об'єкта розвитку.

Поділяючи точку зору [2, с. 141] стосовно того, що у малому підприємстві головним суб'єктом є підприємець «раціонально з'єднуючий фактори виробництва (землю, працю, капітал) на особистій ініціативній, інноваційній, ризиковій основі під повну економічну відповідальність з метою одержання підприємницького доходу» доцільно вести розгляд малого підприємства, як елемента змістовне навантаження якого визначається його керівником, менеджером, власником, тобто ОПР. Таким чином, одним з елементів, що складає категорію МВП повинна бути «**ОПР**».

Згідно з [3, с. 10], для визначення підприємництва може бути використана одна з 6 підприємницьких моделей, що базуються на таких школах, як управлінська, класична, лідерська та ін. Базуючись на цьому підході до розгляду підприємництва у контексті застосування відповідної моделі, доцільно введення у розгляд елемента «**модель підприємства**», змістовне навантаження якого залежить від специфіки здійснення процесу розвитку. Чинники, що можуть активізувати розвиток МВП розглядаються у якості спрямування моделі, що формується.

Елементарною складовою розвитку є нововведення та інновації. Процес розвитку будемо розглядати саме з позиції інтенсифікації на МВП інноваційних процесів. Тому, необхідною умовою активізації процесу розвитку МВП є інтенсивне впровадження інновацій.

Розгляд інновації від дослідження до реалізації (тобто, в просторі її життєвого циклу) веде до важливості побудови взаємозв'язків з науковим сектором, що є активатором інновацій.

Таким чином, для здійснення можливості впровадження та практичної реалізації інновацій необхідною умовою є організація тісних зв'язків між малим підприємництвом, що займається виробничою діяльністю та науковим потенціалом країни. Це обумовлює необхідність введення в розгляд категорії МВП такого елемента, як **«виробничі процеси»**.

У якості однієї з основних особливостей виробництва виступає можливість «багатобічної виробничої кооперації» (субпідряд, франчайзинг, венчур, тощо). В результаті надаваних можливостей, МВП мають змогу включатися у виробничі ланцюжки, приймаючи участь у наукових дослідженнях та інноваціях. Як відмічається у [4]: «швидка апробація нових ідей є тим потенціалом, що підвищує їх здатність до розвитку».

Ведення процесів взаємодії з активними суб'єктами бізнес-середовища (фінансовими та науковими інститутами, організаціями та установами, що надають консультивно-інформаційні та інфраструктурні послуги, партнерами, споживачами, конкурентами та ін.) веде до необхідності дослідження елемента **«взаємодія»** та розгляду його, як одного з складових категорії МВП. Врахування залежності здійснення взаємодії від певного інтересу (підприємства, ОПР, партнерів, банків, лізингових компаній та ін.) обумовлює необхідність введення в категорію МВП такого елемента, як **«інтереси»**.

Розкриття змістовного навантаження кожного з елементарних складових запропонованого категоріального базису надає змогу для визначення місця МВП в контексті розвитку малого підприємництва країни та є підґрунтям для побудови класифікації МВП через призму складових категоріального базису (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація МВП на основі категоріального базису

Базова категорія	Ознака класифікації	Елементарні складові класифікаційних ознак
1	2	3
Модель підприємства	Тип моделі підприємства	Відкрита модель
		Ізольована модель
		Закрита модель
	Орієнтація моделі	Підприємство «проти бідності»
		Стабільне мале підприємство
		«Тигри» малого підприємництва

Продовження табл. 2

1	2	3	
	Характер процесу розвитку підприємства	Розвиток, що базується на принципах Саморозвиток, тобто розвиток на основі самоорганізації	
	Тип розвитку	Розвиток, що координується	
	Призма відображення моделі підприємства	Монотонний розвиток	МВП, як відбиток інтересів та намірів ОПР
		Інноваційний розвиток	МВП, що формує множину інтересів та намірів ОПР
	Виробничі процеси	Функції корисності ведення виробництва	Корисність форми
			Корисність у часі
Корисність у просторі			
Охоплення процесу		Виробництво (частин або цілісного кінцевого продукту)	Виробництво (частин або цілісного кінцевого продукту)
		Виготовлення сировини та виробництво (частин або кінцевого продукту)	Виготовлення сировини та виробництво (частин або кінцевого продукту)
Орієнтація виробництва		Виробництво продукції для задоволення потреб населення	Виробництво продукції для задоволення потреб населення
		Виробництво продукції виробничо-технічного призначення	Виробництво продукції виробничо-технічного призначення
		Наукомістке високотехнологічне виробництво	Наукомістке високотехнологічне виробництво
Спрямованість виробництва		Місцевий ринок споживання	Місцевий ринок споживання
		Експорт продукції	Експорт продукції
		Змішана (місцевий ринок та експорт)	Змішана (місцевий ринок та експорт)
Тип виробництва		Одиничне	Одиничне
		Серійне	Серійне
		Масове	Масове
Форма організації виробництва		З послідовної передачею	З послідовної передачею
		З паралельною передачею	З паралельною передачею
		Змішана (паралельно-послідовна)	Змішана (паралельно-послідовна)
Форма власності (обладнання)		Власне	Власне
		Запозичене (наприклад, оформлене по лізингу)	Запозичене (наприклад, оформлене по лізингу)
		Змішана, тобто своє та запозичене	Змішана, тобто своє та запозичене
Сфера призначення кінцевої продукції		Обробна промисловість	Обробна промисловість
	Добувна промисловість	Добувна промисловість	
	Електроенергетика	Електроенергетика	

Продовження табл. 2

1	2	3
		Газопостачання
		Теплопостачання
		Водопостачання
		Транспортна сфера
		Будівництво
		Господарства (сільське, рибне та ін.)
Особа, що приймає рішення (ОПР)	Вид керівництва	Одноособове
		На основі партнерських взаємовідносин
	Спосіб прий- няття рішень відносно розвитку	Одноособове (на рівні керівника)
		З урахування думки працівників
	Підгрунтя прийняття рішень	Спираючись на ґрунтовний аналіз думки кожного з працівників
		Максимізація корисності
Обмежена раціональність		
Взаємодія	Рівень ведення взаємодії	Підприємство (нанорівень)
		Горизонтальна (мікрорівень)
		Вертикальна (мезо- й макрорівень)
	Глибина взаємодії	Кооперація
		Інтеграція або злиття
		Встоювання окремих елементів
	Часовий про- стір взаємодії	Тимчасова
		Постійна
	Позиція МВП при взаємодії	Активна (що впливає)
		Пасивна (на яку впливають)
	Об'єкти виробничої взаємодії	Малі та середні підприємства
		Виробничі об'єднання, що діють у межах інноваційних інтересів МВП
	Характер взаємодії	Інформування та маніпулювання
		Керування
	Природа взаємодії	Необхідність змін
		Прагнення до змін
	Розріз аспекту взаємодії	Соціально-економічний
		Економіко-соціальний
	Спосіб взаємодії	Особистий контакт
		Традиційний спосіб
		Електронний спосіб

Закінчення табл. 2

1	2	3
Інтереси	Рівень інтересів	Стратегічні
		Тактичні
		Оперативні
	Об'єкт інтересу	Великі інноваційні проекти
		Окремі інновації (новий продукт, нова технологія тощо)
	Природа інтересу	Розширення масштабів діяльності
		Зберігання масштабів діяльності
	Характер інтересу	Самостійне ведення виробництва
		Участь у технологічному ланцюжку

Множина елементарних складових класифікаційних ознак окреслює коло об'єктів, процесів та явищ на конкретному МВП та визначає стратегічні орієнтири для розвитку малих підприємств.

Для активізації та підтримки розвитку МВП необхідно чітко визначити (класифікувати та сформулювати) відповідні задачі.

3. Задачі активізації та підтримки розвитку МВП

Складові категоріального базису доцільно використовувати як одну з ознак, за якими розробляється класифікації задач розвитку. Побудова класифікації відбувається за такими ознакам:

за спрямуванням керуючих впливів (X);

за відношенням до функціональної підсистеми (Y);

за елементарною складовою категоріального базису, що активізує розвиток (Z).

Ідентифікатор кожної задачі пропонується представити, як структуру наступного вигляду: XYZAA. В прийнятій класифікації ознаки мають наступне компонентне навантаження:

X: «0» – спрямування на вироблення керуючих впливів для зовнішнього контуру управління розвитком; «1» – спрямування на вироблення керуючих впливів для внутрішнього контуру;

Y: «1» – моніторинг, «2» – діагностика, «3» – планування, «4» – аналіз та оцінка, «5» – прийняття рішень;

Z: «1» – ОПР; «2» – модель підприємства; «3» – взаємодія; «4» – інтереси; «5» – виробничі процеси;

AA: порядковий номер задачі активізації та підтримки розвитку.

Склад задач активізації та підтримки розвитку подано у табл. 3.

Таблиця 3

Задачі активізації та підтримки розвитку МВП

Ідентифікатор	Найменування задачі активізації та підтримки розвитку
1	2
12101	формування складових підприємницького потенціалу ОПР;
11102	моніторинг підприємницького потенціалу в контексті діагностики і контролю нарощування професійно-кваліфікаційного рівня ОПР в рамках бізнес-інкубатора;
14103	оцінка ефективності нарощування потенціалу;
14204	дослідження проблеми розвитку МВП з урахуванням її життєвого циклу;
12105	виявлення поточних проблем з позиції внутрішніх активних елементів (ОПР, персоналу) об'єкта розвитку;
15106	розміщення пріоритетів в комплексі першопричин проблемної ситуації, що виникла на МВП;
13207	формування програми розвитку МВП;
12208	визначення структурного складу підприємницьких інтересів;
14409	аналіз потреб зовнішнього середовища;
14410	аналіз напрямків пріоритетного розвитку;
14511	оцінка трудомісткості введення необхідних змін при прийнятті участі у конкретному напрямку розвитку;
12312	визначення оптимального співвідношення між підприємницькими інтересами та намірами керівника МВП, інноваційними потребами бізнес-середовища та трудомісткістю введення відповідних змін на МВП;
05213	вибір інноваційної структури у відповідності до цілей розвитку МВП;
12214	деталізація (структуризація та формалізація) процесу керування заставним забезпеченням;
05315	формування кінцевої кількості конструктивних, цілеспрямованих дій в рамках реалізації окремих процедур (відчуження, стягнення й т. ін.) процесу керування заставним забезпеченням у розрізі кредитування МВП;
12316	формування лізингових взаємовідносин;
01217	управління лізинговими взаємовідносинами з позиції малого підприємства;
15318	вибір найбільш сприятливого варіанту здійснення лізингових відносин;

Закінчення табл. 3

1	2
14119	дослідження особливостей процесу побудови ділових взаємин між ОНР для ведення спільної інноваційної діяльності;
15320	вибір оптимального типу взаємовідносин між ОНР з врахуванням соціального та економічного аспектів;
14321	дослідження природи процесу прийняття рішень про можливість здійснення взаємодії з МВР, що ведеться на основі виявлення та аналізу факторів впливу на прийняття рішення великим виробничим об'єднанням;
11522	управління процесом формування системи взаємовідносин між учасниками технологічного ланцюжка.

Аналіз наукової літератури по проблемам, на вирішення яких спрямовано конкретні задачі активізації та підтримки розвитку МВР дозволив визначитись з питанням стосовно класу, до якого належать ці проблеми. Потреба у додатковій інформації, що надається безпосередньо ОНР, домінування маловідомих аспектів проблем, широкий діапазон альтернатив, наявність елементів ризику в процесі прийняття управлінських рішень, тощо говорять про відношення до класу слабо структурованих проблем, а задач (див. табл. 3), що ставляться для вирішення, до слабоформалізованих задач активізації та підтримки розвитку МВР.

Підґрунтям для прийняття рішення про віднесення задачі до слабоформалізованої є докладний аналіз її предметної області в розрізі відповідної категоріальної складової (Z). Фрагмент навантаження предметної області за «ОНР» (Z = 1) наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Змістове навантаження предметної області за «ОНР»

Позначення		Змістове навантаження елемента		Задача розвитку
№	Позначення	Змістове навантаження об'єкта	Характер впливу	Ідентифікатор
1	sc ₁₁	підприємницькі інтереси, наміри та сподівання	прямий	11102
2	sc ₁₂	підприємницькі можливості	прямий	12105
3	sc ₁₃	сформованість підприємця, як керівника	непрямий	12101

Для вирішення задач активізації та підтримки розвитку МВП доцільно модифікувати (адаптувати з урахуванням специфіки функціонування сучасних МВП та появи нових інноваційних тенденцій, інтересів та потреб бізнес-середовища та ін. чинників) існуючий економіко-математичний інструментарій у вигляді відповідних методів та моделей [5, 6] або розробити новий.

Висновки

В рамках представленого дослідження були виділені чинники, що струмують розвиток малих виробничих підприємств, сформований категоріальний базис та здійснено розкриття змістовного навантаження його складових, як основи, за якою здійснювалась побудова класифікації МВП.

Складові категоріального базису, також, використані в якості однієї з ознак, за якими побудовано класифікацію задач активізації та підтримки розвитку МВП.

Результатом дослідження є підвищення обґрунтованості процесу прийняття рішень при формулюванні задач розвитку МВП.

Літературні джерела

1. Закони України, накази, інформаційні листи, розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України, постанови Верховної Ради України стосовно забезпечення та підтримки розвитку малого підприємництва. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Кушлин В. И. Государственное регулирование рыночной экономики. – М.: РАГС, 1998. – 250 с.

3. Парсяк В. Н. Малий бізнес: сутність, стан, засоби. Монографія / В. Н. Парсяк, М. Б. Журавльова. – Миколаїв: УДМТУ, 2001. – 164 с.

4. Мильнер Б. З. Теория организаций. – М.: ИНФРА–М, 2001. – 480 с.

5. Бондар І. О. Розвиток малого підприємства на основі застосування інформаційно-імітаційного підходу // Зб. наук. пр. ЧДТУ. Серія: Економічні науки. Вип. 16. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – С. 254–259.

6. Пушкар О. І., Бондар І. О. Модельовання розвитку малого підприємства на основі процесів взаємодії // Економічна кібернетика. – 2008. – №5-6 (53-54). – С. 4-14.